

treffelijk geschetste stichter Abraham Kuiper ontstonden spanningen tussen hen die zich profileerden als behoeders van de traditie en hen die zich iets meer openstelden voor de veranderende omstandigheden. Het ging om 'erven of lenen', aldus de veelzeggende tussentitel. De zich versoepelende omgang met de eis van het afleggen van de geloofsbelijdenis door nieuwe hoogleraren typeerde de algemene evolutie. Dispensaties werden steeds vaker verleend, maar toch duurde het tot in 1992 voor er geen aanvraag hiervoor meer moest worden ingediend en hoogleraren met een andere religieuze gezindheid zonder meer konden worden aangesteld.

Het boek sluit aan bij een reeks andere publicaties ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van de vU, al ontbreken verwijzingen daarnaar bijna volledig. Veel spijtiger is echter het gebrek aan verwijzingen naar en vergelijkingen met de ontwikkelingen aan andere 'vrije' universiteiten in Nederland of België. De vU, de Katholieke Universiteit Nijmegen, de Katholieke Universiteit Leuven en de Université Libre de Bruxelles werden allemaal geconfronteerd met gelijkaardige problemen, zoals de dikwijls langdurige zoektocht naar geschikte hoogleraren (vooral in de opstartfase), de strijd voor de maatschappelijke erkenning van de uitgereikte diploma's en de vraag op welke manier invulling kon worden gegeven aan een religieus ideaal in een tijd van verregaande secularisatie. De auteur, zelf geen universiteitshistoricus, sluit zich helaas niet aan bij de heersende trend om niet meer alleen de geschiedenis van de eigen universiteit centraal te stellen, hetgeen ook blijkt uit de relatief beperkte bibliografie.

Pas wanneer de overheid vanaf de jaren 1960 het beleid van de universiteiten steeds meer naar zich toetrekt en centraliseert, doorbreekt ook Van Deursen enigszins het isolement. Aan alle Nederlandse universiteiten ontstond een democratiseringsbeweging, die de auteur erg negatief beoordeelt, groeide de aandacht voor de ontwikkelingslanden, met op de voorgrond de Indonesische kwestie en nam de 'overheidsbemoeiing' toe (p. 296). Hoe links de vU in de jaren 1970 was in vergelijking met de andere universiteiten blijft echter onduidelijk. Over de sterkere overheidstussenkomst laat Van Deursen zich eveneens uiterst pessimistisch uit. Zeker de centralisatie van het onderzoek kan op geen genade rekenen. Hij beschuldigt de regering ervan de universiteiten teveel bij de hand te nemen.

Eenzelfde verwijt zou men ook aan Van Deursen zelf kunnen richten, maar dan ten opzichte van de lezer. Tussenzinnetjes als 'dat is genoeg om ons nu nieuwsgierig te maken naar de praktijk van de wetenschapsbeoefening' (p. 342) zijn soms erg storend. Hoe dan ook, de dreiging van minder overheidssubsidies bij een vermindering van de kwaliteit versnelde het afscheid van het ideaal van een christelijke wetenschap. Maar, aldus Van Deursen, hoe moeizaam de omgang met grondslag en doelstelling ook is, toch kan de vU het zich nooit veroorloven die twee prijs te geven (p. 410).

Pieter Dhondt
Universiteit van Helsinki

Jaap Woldendorp, *The Polder Model: from disease to miracle? Dutch neo-corporatism 1965-2000*. Proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam (Alblasserdam, 2005) 399 p. ISBN 9077472053

Hoewel de hoogtijdagen van het poldermodel al weer enkele jaren achter ons liggen, trekken dit model en het Nederlandse neo-corporatisme in het algemeen, zowel bin-

nen als buiten Nederland onverminderd veel aandacht. In juni 2005 leverde de Amsterdamse politicoloog Jaap Woldendorp een nieuwe bijdrage aan de wetenschappelijke discussie over het onderwerp, met een dissertatie onder titel: *The Polder Model: from disease to miracle?* De vraagstelling van deze dissertatie is heel simpel. Woldendorp wil op de eerste plaats onderzoeken of het systeem van neo-corporatieve beleidsvorming ten onzent een plausibele verklaring kan geven voor de wijze waarop het loonbeleid in Nederland tussen 1965 en 2000 is totstandgekomen en uitgevoerd. Op de tweede plaats wil hij weten of het Nederlandse loonbeleid – als uitkomst van het loonoverleg – in de aangegeven periode effectief is geweest. Effectief dan in de zin, dat het beleid optimaal vervulde wat de betrokkenen bij het overleg – de overheid en de organisaties van werkgevers en werknemers – beoogden te bereiken. De auteur wil daarnaast echter klaarblijkelijk ook enkele knuppels in het wetenschappelijke hoenderhok werpen. Hij betoogt met name veelvuldig dat het Akkoord van Wassenaar, dat volgens de gangbare opvatting in november 1982 de basis legde voor een redelijk stabiel systeem van vrije loonvorming, geen ‘waterscheiding’ in de ontwikkeling van de Nederlandse loonpolitiek was. Ook heeft, volgens Woldendorp, in Nederland nooit zo iets als het poldermodel bestaan. In deze laatste opvatting staat hij weliswaar niet alleen, maar het omslag van de besproken dissertatie proclameert meermalen uitdrukkelijk: ‘There is no Polder Model’. Wij moeten dus aannemen dat de auteur op dit punt iets belangwekkends te melden heeft.

Woldendorp kiest voor zijn studie in hoofdzaak niet de vrij algemeen gebruikelijke institutionele benadering, maar een actor-gerichte. Dat wil zeggen: hij vat neo-corporatisme niet op als een systeem van formele en informele regels voor het loonoverleg tussen de overheid en de sociale partners, maar als een strategie van één van de actoren in het loonoverleg, namelijk: van de overheid. Neo-corporatisme is ‘a government strategy for conflict regulation’ (p. 252). Doel van deze overheidsstrategie is om de verschillende agenda’s waarmee de sociale partners en de overheid zelf het loonoverleg aangaan, zo veel mogelijk met elkaar in overeenstemming te brengen en bij voorkeur een Centraal Akkoord over de loonontwikkeling te sluiten dat de wensen van alle betrokkenen optimaal vervult. Woldendorp beklemtoont hierbij dat de overheid geen neo-corporatieve strategie *hoeft* te volgen: zij kan – bijvoorbeeld – ook de loonontwikkeling eenzijdig opleggen, of zich afzijdig houden van de loonvorming. De sociale partners hebben, van hun kant, in beginsel een vrije keuze om aan een neo-corporatieve strategie van de overheid mee te werken of niet. Zij kunnen in Woldendorps terminologie confronterend te werk gaan (niet gericht op een wederzijds voordelig compromis), onderhandelend (wel gericht op een compromis, maar alleen op eigen voorwaarden), of probleemoplossend (bereid om te zoeken naar alternatieven die een optimaal gemeenschappelijk resultaat bieden). Vanuit deze uitgangspunten analyseert de dissertatie vervolgens met ware monnikenarbeid de jaarlijkse overlegondes in de loonvorming tussen 1965 en 2000. Het antwoord op het eerste deel van de vraagstelling luidt op grond van deze analyse, dat de Nederlandse regering in vrijwel alle jaren betrokken is geweest bij de opening en/of de afronding van het loonoverleg en meestal met een neo-corporatieve strategie. De sociale partners stelden zich bij de opening van het overleg meestal confronterend of onderhandelend op. Maar het confronterende gedrag werd met het vorderen van het overleg als regel minder. Zowel wat de overheidsstrategie als wat de medewerking van de sociale partners betreft, laten de jaren na 1982 vaker een neo-corporatieve benadering zien dan de jaren daarvoor. Het antwoord op het tweede deel van de vraagstelling luidt in grote lijnen, dat een neo-corporatieve over-

heidsstrategie vaker effectief is. Ook wat dit betreft steken de jaren na 1982, ten dele, gunstig af bij de jaren voordien.

Woldendorps studie bevat al met al een nauwgezette interpretatie van de ontwikkeling van het loonbeleid in Nederland tussen 1965 en 2000. Deze interpretatie is, voor wie niet opziet tegen veel theorie en een nogal hermetisch wetenschappelijk jargon, op veel punten verhelderend. Zij stimuleert zeker tot nadenken. Of zij volledig overtuigt, is vers twee. Het staat – om één van de grondslagen van deze studie te noemen – natuurlijk iedere onderzoeker vrij, om bij het onderzoek naar neo-corporatieve praktijken nu eens niet de gebaande institutionele paden te bewandelen en voor een andere, bijvoorbeeld actor-gerichte benadering te kiezen. Een vraag die echter direct opkomt is, waarom neo-corporatisme binnen deze benadering zo exclusief als een *overheidsstrategie* wordt gedefinieerd. Evident is immers dat er in het loonoverleg ook andere actoren zijn – met name werkgevers en werknemers. De overheid en de sociale partners zijn klaarblijkelijk tot elkaar veroordeeld en voor goed overleg op elkaar aangewezen. Of zoals Woldendorp zelf zegt: ‘*Essential to my conceptualisation of neo-corporatism is the relative autonomy and the mutual instrumentalisation of the actors involved*’ (p. 252, cursivering van recensent). Een definitie van neo-corporatisme waarin de sociale partners meespelen – bijvoorbeeld: ‘a three-party strategy of conflict regulation’ – had dus meer voor de hand gelegen. In dit verband kan bovendien worden opgemerkt dat een conclusie waar Woldendorp kennelijk zeer aan hecht – namelijk dat het Akkoord van Wassenaar geen waterscheiding was – volledig afhankelijk is van de wijze waarop hij haar definieert. Woldendorp baseert deze conclusie immers op zijn analyse dat de *overheidsstrategie* ten aanzien van de loonvorming tussen 1980 en 1986 aldoor een niet neo-corporatieve strategie van afzijdigheid was. Daarin veranderde ‘Wassenaar’ niets. Buiten beschouwing blijft dan echter dat het Akkoord een subtiel samenspel was tussen de overheid – als stilzwijgende partij – en de sociale partners. Zo ook dat de opstelling van de sociale partners in 1982 wel degelijk veranderde. Ook wordt weggedefinieerd dat de overheid zelf naar aanleiding van het Akkoord bereid was om, na jarenlang verzet, eindelijk een systeem van vrije loonvorming toe te staan – en dus van strategie te veranderen. Woldendorps conclusie over ‘Wassenaar’ is, kortom, uitsluitend juist binnen zijn eigen begripsmatige referentiekader. En bij dat referentiekader kan een vraagteken worden gezet.

Wat het poldermodel betreft, is eerder door anderen al op goede gronden betoogd dat het beleidsvormingsmodel dat zo genoemd wordt, in feite geen nieuw of specifiek model is, maar enkel een recente ontwikkelingsfase van het Nederlandse neo-corporatisme. Volgens Woldendorp staat in het concept ‘poldermodel’ een goede samenwerking tussen de sociale partners centraal. Dat vereist probleemoplossend gedrag, waarbij werkgevers en werknemers naar een voor hen beide optimaal gemeenschappelijk resultaat streven. Het ‘poldermodel’ definieert de auteur vervolgens als: een combinatie van neo-corporatieve overheidsstrategie met *probleemoplossend* gedrag van de sociale partners. Maar: ‘Dutch neo-corporatism with regard to incomes policy’ was tussen 1965 and 2000 vrijwel steeds een combinatie van neo-corporatieve overheidsstrategie met *onderhandelend* gedrag van de sociale partners – waarin deze niet naar een optimaal gemeenschappelijk resultaat streefden, maar alleen op eigen voorwaarden tot afspraken bereid waren (p. 73, 257-258). Voor wie – opnieuw – met dit begripsmatige referentiekader wil meedenken, is dan duidelijk dat er nooit een poldermodel is geweest. Tegelijkertijd valt op dat Woldendorp de opvattingen van eerdere poldermodel-ontkenners in hoofdzaak deelt (p. 9, 28). Wat de meerwaarde van zijn eigen analyse is, wordt nergens duidelijk.

The Polder Model: from disease to miracle? heeft – om kort te gaan – zeker verdiensten. Het boek lijdt echter onder een zekere overmaat aan polemieken, die bovendien niet altijd overtuigt.

Jan Peet

Universiteit Utrecht

Sjaak van der Velden, *Werknemers georganiseerd. Een geschiedenis van de vakbeweging bij het honderdjarig jubileum van de Federatie Nederlandse Vakvereniging (FNV)* (Amsterdam: Aksant, 2005) 183 p. ISBN 9052601925

Op 1 januari 2006 was het honderd jaar geleden dat het Nederlandsch Verbond van Vakverenigingen (NVV) werd opgericht, zoals bekend de oudste component van de huidige FNV. Voor een dergelijk eerbiedwaardige mijlpaal zou men een prestigieus gedenkboek hebben kunnen verwachten, maar wie het jubileumboek, geschreven door Sjaak van der Velden, ter hand neemt, zal tot zijn verrassing merken dat het om een nogal bescheiden uitgave gaat, zeker als men die van eerdere jubilea kent. Hoe valt dat te verklaren en wat zegt dat over dit boek?

In de inleiding voert de auteur ons mee langs deze eerdere gedenkboeken, en dit biedt een goed aanknopingspunt om op bovenstaande vragen in te gaan. Het eerste is van de voorman J. Oudegeest, die in 1926 uitvoerig schrijft over de moeizame wording van het NVV, de organisatorische en ideologische geschilpunten die daaraan ten grondslag lagen en vooral over de niet aflatende inspanningen die werden geleverd van het NVV en zijn kaders en het uiteindelijke succes.

Bij het vijftigjarige bestaan in 1956 schreef Frits de Jong een veel afstandelijker studie, waarin ruimte was voor kritiek (de opstelling tijdens de Tweede Wereldoorlog) en vooral de nadruk werd gelegd op het gevolg van de geslaagde emancipatiestrijd: de verzorgingsstaat en de ingroei van de vakbeweging in de daarmee verbonden instituties.

In 1983 verscheen een nieuw boek van Frits de Jong, nu samen met Ernst Hueting en Rob Neij, naar aanleiding van het 75-jarig bestaan. In dit boek was er veel meer aandacht voor de oppositionele rol van de vakbeweging. Deze accentverschuiving vond haar oorzaak in de radicalisering van de vakbeweging in de jaren 1970, die ook al luide was verkondigd in *Voor de bevrijding van de arbeid* van Ger Harmsen en Bob Reinalda (1975): zij benadrukten het belang van andere vakorganisaties naast (en soms tegen) het NVV voor het emancipatieproces van de arbeid, zoals de 'oude' beweging, het NAS en de EVC en soms ook de katholieke bonden. Deze kenmerken vond men in afgezwakte vorm ook terug bij Frits de Jong c.s.; vooral de nadruk op de moeizame emancipatie en radicalisering van de katholieke arbeiders wees vooruit naar de uiteindelijke fusie van beide stromingen tot de FNV (niet voor niets luidt de titel van het boek van Hueting, De Jong en Neij: *Naar groter eenheid*).

Zo had ieder historisch gedenkboek zijn eigen rode draad, zijn eigen grote verhaal, waarmee tevens het perspectief van de vakbeweging kon worden aangegeven. Hoe moeten we in dit licht kijken naar *Werknemers georganiseerd*? Al in het voorwoord valt de defensieve toon op: 'Gefeliciteerd! Tegen de stroom in hebt u een boek ter hand genomen over de geschiedenis van de Nederlandse vakbeweging' (p. 7), waarna allerlei critici de revue passeren, die vervolgens de mond werden gesnoerd met de onverwachte grote opkomst bij de demonstratie tegen het beleid van Balkenende 11 in oktober